

SUMQAYIT TƏXRİBATI

- erməni millətçilərinin çirkin əməli

Sumqayıtda ermənilər tərəfindən öncədən planlaşdırılmış qanlı hadisələrdən bizi 34 ildir ki kəsiyi ayırır. Boylanıb geriyyə baxanda həmin hadisələr zamanı öncədən görünməyən həqiqətlər aydınlaşır, ermənilərin Sumqayıtda törətmək istədikləri növbəti "genosid"-in bir çox "çılpaqlığı" üzə çıxır. Bu faktları vaxtında görmədiyimizəndir ki, sonradan qiymət verəcəyimizin kökünü araşdırmaqda da çətinliklərlə üzlüşürük.

Erməni təbliğat maşını dünyaya Sumqayıt hadisələrini onlara qarşı törədilən terror kimi sırımağa çalışır. İstintaq proseslərində bu terrorun məhz ermənilər tərəfindən törədilməsi sübuta yetirilib. Dünyanın hər hansı bir nöqtəsində yaşayan ermənilər yaxşı bilirlər ki, törədilən hadisələr öz "diğa"larının əməlidir. Yalan və iftirlərlə "zəngin" tarixi olan ermənilər həmişə qarşılıqları qoyduqları məkrli məqsədə yetmək üçün hər cür vəhşilikdən, terordan, insanlığa sığmayan qanlı cinayətlərdən, hətta öz millətlərinin belə qanını tökməkdən çəkinməyiblər.

Boşluqdan istifadəyə yönələn mitinqlər

1988-ci ilin fevralında Xankəndidə erməni millətçiliyi kütləli mitinqlər keçirdi. Onlar SSRİ və Ermənistan SSR rəhbərliyindən tələb edirdilər ki, Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibindən çıxarılıb Ermənistanın tərkibinə qatılsın. Mitinqlərdə azərbaycanlıların "cinayət"lərinə söz açırdı, əl altında qaldıqlarını iddia edirdilər. Dağlıq Qarabağın ətraf rayonlarından ermənilər mitinqlərə axışır, oradan təlimatları alırdılar. Az bir zamanda buna adekvat cavab verəcək yerdə müəyyənləşdirildi. Həmin hadisələrdən sonra belə bir fikir dolanırdı ki, ermənilər öncə Gəncəni iğtişaşların mərkəzi kimi qəbul ediblər. Amma sonradan əslən qərbi azərbaycanlıların daha çox yaşadığı Sumqayıt seçilib.

Bu il 73 yaşını qeyd edən Sumqayıt zəhmətkeşlərinin şəhəridir. Onu quranlar sovetlər birliyinin hər yerindən bura gələn gənclərdir. Yarənindən diqqəti cəlb edən bu şəhər beynəlmillət xüsusiyyətləri ilə də fərqlənirdi. Bu gün dünyanın müxtəlif yerində yaşayan sumqayıtlılar öz şəhərləri ilə fəxr edirlər. Hətta əslən erməni olub Sumqayıtda doğulanlar belə bu şəhəri həmişə hörmətlə yad edirlər.

Vaxtilə "dostluq şəhəri" adlanan, özündə 82 millətin və etnik qrupun nümayəndəsini birləşdirən, daşı daş istə qoyub böyük və nəhəng bir şəhər salan, beynəlmillət bir ailədə yaşayan insanlar 1988-ci il fevral ayının 28-dən 29-na keçən gecə bir qrup ekstremistin əli ilə Sumqayıtda qanlı aksiyaların törədilməsinə necə rəvac verə bilərdi?! Hadisələrə təkən verən, təlimatlandıran, maddi vəsait ayıran qüvvələr kimlər idi? Vaxtilə bir parta arxasında əyləşib eyni didən dərslər keçən necə bir-birinə düşmən ola bilərdi?!

Sumqayıt hadisələrində Dağlıq Qarabağ rakursundan baxmaq gərəkdir. "Böyük Ermənistan" yaratmaq xülyasında olan Ermənistan Respublikasının rəhbərliyi, millətçi qüvvələr, daşnak partiyasının fəalları, keşfiyyət orqanları Azərbaycan-Ermənistan münasibətlərini gərginləşdirərkən separatizmə gəliş meydan açmışlar. SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin təşkilatçılığı, Ermənistanın xüsusi xidmət orqanları və xaricdə yaşayan erməni lobbisinin sənədlərində Sumqayıtda qanlı aksiyaya tördədilər.

Sumqayıt hadisələri Dağlıq Qarabağ problemi ilə, Dağlıq Qarabağ problemi ilə SSRİ-nin dağıdılması planları ilə bağlı idi. Aparılan müşahidələr və araşdırmalar göstərir ki, haqqında dəfələrlə yazılmış "tarixi unutanlıq" adlanan sosial baladan xilas olmaq son dərəcə çətin problemlə qarşı isə gərgin, ardıcıl və prinsiplial təbliğat işi aparmaq, ermənilərin hiyləgər və məkrli siyasətlərini ifşa edərək, dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq lazımdır.

Səbəbi araşdırılmayan iğtişaşlar

1988-ci ilin əvvəllərində böyük sovetlər imperiyası tə-

nəzzülə uğramaqda idi. Batmaqda olan ittifaqın rəhbərləri vəziyyətdən çıxış yolu sanki qanlı hadisələr törətməkdə görürdülər.

Həmin illərdə ittifaq rəhbərləri bir-birini əvəzləyirdi. K.U.Çernenko vəfat etdikdən sonra kimin hakimiyyətə gələcəyi vacib şərtlərdən biri idi. Artıq Sovet ittifaqını vahid partiya idarə edə bilmirdi. Sovet ittifaqının dağılmasında maraqlı olan güc mərkəzləri tərəfindən M.S.Qorbaçov hakimiyyətə gətirildi. Qorbaçovun isə siyasi məsələlər üzrə köməkçisi Şahnazaryan, iqtisadi məsələlər üzrə köməkçisi A.Aqanbekyan, Dövlət Plan Komitəsinin birinci müavini Sitarıyan və yuxarı eşelonda vəzifələrə otuzdurulan yüzlərlə erməni böyük bir dövlətin xarici və daxili siyasətini maraqlı və ambisiyalarına uyğun asanlıqla istiqamətləndirə bildilər. Dövlətdə təmsil olunan bir şəxsin - Aqanbekyanın 1987-ci ildə Fransadakı məlum çıxışında Qarabağın Ermənistanə verilməsi təklifi xarici diaspor nümayəndələri tərəfindən al-

Erməni saxta «genosid»inin 34 ilin arxasından boylanmış hərisliyi

qışlarla qarşılandı. Qarabağda və Ermənistanda fasiləsiz mitinqlər start verildi, həmin ərazilərdə yaşayan azərbaycanlılara qarşı təzyiqlər, hücumlar gücləndi. Beləcə qaçqınların ilk böyük dalğası Sumqayıtı silkələdi.

Bütün yollar Sumqayıtdadır

Öz doğma yurdlarında min illərlə yaşayan soydaşlarımız Sumqayıta pənah gətirdilər. Çünki qərbi azərbaycanlıların çox hissəsinin Sumqayıtda qanun-əqrəbası yaşayırdı. Eyni zamanda həmin dövrdə dolanmış fikirlərdən biri də qaçqınların Qarabağda yerləşdirilməsi idi. Bunun qarşısını almaq üçün növbəti bir saxta "genosid" aktı hazırlanmaq istədi. Ermənilər tərəfindən düşünüldü.

1988-ci il fevralın əvvəllərində ermənilər Azərbaycanın ayrılmaq istədiyi olan Qarabağın dağlıq hissəsini qoparıb Ermənistanə birləşdirmək üçün ərazi fəaliyyətlə başladı. Separatçı "Qarabağ" və "Krunk" komitələri dünyanın hər yerində yaşayan ermənilərə müraciət qəbul edərək onları böyük Ermənistan arzularının reallaşacağı gün uğrunda mübarizəyə səsleşdirdilər.

(Respublikamızın müxtəlif regionlarında yaşayan erməniləri uzun illərdən bəri gizli-ncə yığıldığı maliyyə bazalarından istifadə edərək Dağlıq Qarabağın Ermənistanə birləşdirilməsi üçün ümumerməni hərəkatına qoşulmağa çağırırdılar).

Sumqayıt hadisələri ərəfəsində Ermənistandan və Dağlıq Qarabağdan Sumqayıt və Bakı şəhərlərinə çoxlu sayda milliyətçə erməni olan şübhəli şəxslər gəlməsi, onların bir qismi mehmanxanalarda yerləşdirilmişdi. Azərbaycan dilini mükəmməl bilən bu qrup şəhərin onlarda olan xərisesi əsasında demək olar ki, bütün küçə və dövlət orqanlarını qeydiyyata almış, xüsusi terror planını hazırlamışdı. Şəhərdə gizli fəaliyyət göstərən "Krunk" daşnak təşkilatının üzvləri ilə görüş-şən təxribatçı qrup erməni ailələrinin siyahısını əsasında niyyət və məramlarını bölüşmüşlər. Bir neçə gün ərzində planın əsas hərəkətkəri qüvvələri də müəyyən olmuşdü. Həmin şəxslər Sumqayıtda ermənilərin qur yaşadığı ərazilərdə çoxsaylı gizli görüşlər keçirmiş, onları gələcək hadisələrlə bağlı təlimatlandırmışlar. 30 nəfərə yaxın olan bu "komanda" şəhərin

dörd bir tərəfində yaşayan ermənilərin ünvanlarını hazırladıqdan sonra iğtişaşlar zamanı kiminlə necə hərəkat eyləyəcəklərini də onlara anlatmışlar (Bəlkə də elə buna görədir ki, Sumqayıtda törədilən təxribat şəhərin bir tərəfində zəiflədikdə digər ərazisində yenidən şübhələnirdi).

Eyni zamanda həmin günlərdə şəhəri tərk edən imkanlı erməni ailələri hadisələr ərəfəsində bankda olan pullarını çıxardaraq özləri ilə aparmışdılar. Bəziləri şəhərin ticarət mərkəzində - univermaqda satılan qiymətli zینət əşyalarını almışdılar. Onlar evlərinin bahalı məbellərini dəyər-dəyməzinə satmış, bəziləri hətta evlərini də xırd eyləyə bilməmişdilər. Bu gün tarixin yaxın dövrünə çevrilmiş baxanda utandırıcı cəhət ondan ibarətdir ki, bütün bunlar Sumqayıt hüquq-mühafizə orqanlarının gözü qarşısında baş verib. Çiyini müxtəlif ulduzu milis (polis) işçilərinin gözü qarşısında erməni təxribatçıları onların soyuqqanlılığına inanaraq öz "plan"larının təməlini mükəmməl hazırlamışlar. Sumqayıtda baş vermiş kütləvi iğtişaşlardan dərhal sonra isə həmin qrup yoxa çıxmışdır. Bu da həmin hadi-

sələrin Kremlin dəstəyi ilə ermənilərin törətdiyini tam sübuta yetirir.

Ermənilərin növbəti saxta "genosid"i

Beləcə fevralın 28-29-da Sumqayıtda ermənilərin növbəti "soyqırım"ları həyata keçirilməyə başladı. Onlar hətta qətlə yetirəcəkləri adamların siyahısını şəhərdə özləri tərəfindən talan törədiləcək komitə üzvlərinə də paylamışdılar. Bir neçə gün əvvəl ermənilər yaşayan evlərə o zamankı hüquq-mühafizə orqanlarının gözləri qarşısında xüsusi adamlar tərəfindən işarələnməmişdi.

Fevralın 28-29-da Sumqayıtda iğtişaşlar törədilir, ermənilər öz millətlərindən olan insanları qəsdən qətlə yetirir, lakin SSRİ-nin ovaxtı hərbi prokuroru Katuşev Bakıda ola-ola baş verənlərin qarşısını almağa tələsmir. Ona hər dəqiqə məlumat verilsə də, bütün bunlara biganə yanaşır. Sumqayıtdakı kütləvi iğtişaşların əvvəlcədən təşkil edilmiş aksiyaya olmasın sübut edən faktlardan biri də talançıların hərəkat etdikləri marşrut üzrə yerləşdirilmiş name-

sun azərbaycanlının öldürülməsi barədə iddialarını bu gün də davam etdirirlər. Həmin hadisələr zamanı 6 azərbaycanlı da öldürülmüşdür.

Hadisələri törədənləri görməyən axtarırlar

İstintaqın ilkin mərhələsində 1050 nəfər şübhəli şəxs qismində tutulmuş, onlardan bir hissəsi inzibati, bir hissəsi isə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmişdir. 97 nəfər barəsində 55 cinayət işi baxılması üçün məhkəmələrə göndərilmişdir. Onlardan 92 nəfəri azərbaycanlı, 2 nəfəri rus, 2 nəfəri ləzgi, 1 nəfəri isə erməni idi. Cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş şəxslərdən 183 nəfər barəsində, o cümlədən qəsdən adam öldürməyə görə 38, zorlamaya görə isə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilmiş 42 nəfər barəsində əməllərində cinayət tərkibi və ya cinayət hadisəsi olmadığından işin icraatına xitam verilmişdir.

İstintaq materiallarında göstərilir ki, 444 adam məhkəmə qarşısında cavab vermiş, onlardan 400 nəfəri 10-15 sutka təcridxanalarda saxlanılmışdır. Bir neçəsi uzunmüddətli həbs cəzasına, Əhməd İman oğlu Əhmədov isə ölüm cəzasına məhkum olunmuşdur. Məlumat üçün bildi-

V.A.Kuznetsov və S.Smirnov daxil idilər. Dövlət ittihamçısı SSRİ baş prokurorunun köməkçisi D.Kozlovski idi.

O dövrdə SSRİ Ali Məhkəməsinin sədri V.Terebilovun "Novoye vremya" jurnalında müsahibəsi çap olundu. Terebilov məhkəmə proseslərinə yuxarıdan, xüsusilə Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi aparatından təzyiqlər olduğundan şikayətlənirdi. Və tələb edirdi ki, məhkəmə müstəqil olmalıdır. Terebilov daha sonra qeyd edirdi ki, hazırda SSRİ Ali Məhkəməsi Əhmədovun, Cəfərovun, İsmayilovun məhkəmə prosesinə baxır. Məhz yuxarıların təzyiqlə nəticəsində məhkəmə həyəti obyektivliyini, humanizmini bir tərəfə qoyub, Əhmədovun təmsiləndirən nəyin bahasına olursa-olsun "təşkilatçı" obrazı yaratmaq niyyətinə düşüb.

Məlum olan həqiqət

Əslində isə hadisələrin təşkilatçısı 1959-cu il təvəllüdü, əvvəllər 3 dəfə məhkum olunmuş, üst-üstə 9 il 2 ay 13 gün azadlıqdan məhrum etmə cəzası çəkmiş qatılmaçı cinayətkar, milliyətçə erməni olan "Paşa" ləqəbli Eduard Qriqoryan, onun Albert və Ernisi adlı daha iki qardaşı idi. Onlar hadisə vaxtı camaata soyuq silah kimi istifadə olunan armatür parçaları paylamışlar.

Eduard Qriqoryan ətrafına topladığı özünü cinayətə meyilli qonşuları ilə ümumi dil taparaq, onlara spirtli içki və insanda aqressivlik yaradan xüsusi həblər paylayıb, quldurluq və soyğunçuluq etmək üçün yaxşı şansın yarandığını deyib və onları öz arxasınca Qarabağ erməni iddialarına qarşı keçirilən dinc mitinqin keçirildiyi meydana aparıb. Orada özünü Qafandan gəlmiş azərbaycanlı kimi təqdim edərək ermənilərin Qafanda dinc azərbaycanlı əhalini qırıdıklarını, özlərinin isə bir məşin meyit gətirdiklərini mitinq iştirakçılarına danışıaraq ermənilərdən intiqam almağa çağırıb. Ona qoşulmuş 100 nəfərə yaxın yeni-yetmə və müxtəlif cinayətkar ünsürləri "Qarabağ bizimdir!", "Erməniləri qırın!" kimi şüar və çağırışlarla "Qarabağ" (komitəsi) və "Krunk" (cəmiyyəti) təşkilatlarına pul verməkdən imtina etmiş ermənilərin yadığıları mənzillərə istiqamətləndirib. Talan və digər cinayətlərdə fəal iştirak etmiş və səksən 6 nəfər erməniyi qətlə yetirib.

O, hətta hadisələr zamanı Marina və Karina Mejlumyanlar adlı erməni qızlarını da zorlayıb (İstintaq zamanı onlar E.Qriqoryan tərəfindən zorlandıklarını etiraf etmişlər. Həmin qızlar onun insan yox, vəhşi olduğunu bildirmişlər. Şəkildə E.Qriqoryanı tanıyan qız hətta onun üzünə tüpürmüşdü).

Bütün bunlar məhkəmə istintaq zamanı sübut olunsada, SSRİ Prokurorluğu əsl həqiqəti ört-basdır edib. Kütləvi iğtişaşlarda iştirak, zorlama, qətl, qarət, milli ədəvətin qızışdırılması ittihamları ilə mühakimə olunan E.Qriqoryana cəmi 12 il cəza verilib. Bu qədar cinayət törətməsinə baxmayaraq, Qriqoryan Ermənistanə göndərilib, sonra da azadlığa buraxılıb. Həmin dövrdə "Novoye vremya" jurnalı, "Moskovskiyevostok" qəzeti və digər mətbu orqanları Sumqayıt hadisələri ilə bağlı öz səslərini qaldırırsalar da, bir nəticə olmayıb. Yaxınlarda istintaqın düzgün aparılmadığı, cinayətin kim tərəfindən törədildiyinə aşkar edilmədiyi qeyd edilirdi.

Əslində, Sumqayıt hadisələri də başvermə xüsusiyyətinə görə böyük bir terrorun başlanğıcı idi. Məhz bu saxta "genosid"dan sonra minlərlə azərbaycanlı qətlə yetirildi, Azərbaycan ərazisində 20 faiz işğal edildi.

Yalnız 44 günlük Vətən müharibəsi bütün ağır-acıların üstünə zəfər adlı qələbə sözünü yazdı, torpaqlarımız azad edildi.

Akif ƏLİYEV, "Azərbaycan"